

Фінчук В. В.,

*здобувач кафедри адміністративного і кримінального права юридичного факультету
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ (ПЕК) УКРАЇНИ

Анотація. У роботі висвітлена характеристика та сутність організованої злочинності, наданий аналіз злочинів у сфері ПЕК. Виявлені характерні особливості для організованої злочинної діяльності у паливно-енергетичному комплексі України.

Ключові слова: паливно-енергетичний комплекс, організована злочинність, організована злочинна група, злочинне угруповання (організація).

Постановка проблеми. Кримінальна ситуація в Україні останніми роками характеризується вкрай негативно, стійкою тенденцією зміни структури злочинності, а саме її організованості.

Основною тенденцією розвитку організованої злочинної діяльності в Україні є її проникнення в таку сферу економіки, як паливно-енергетичний комплекс України.

Останнім часом все частіше організованими професійними злочинними групами у сфері економіки здійснюються не різнірідні одиничні злочини, а їх комплекси, що дає підстави для висновку про своєрідність технологій злочинної діяльності.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні загальними ознаками існування організованої злочинності являються ті ж фактори, що визвали її як масове соціальне явище: глибока соціально-економічна криза, яка породила безробіття, зниження рівня матеріального забезпечення більшості населення, зменшення можливостей для достатньо легального заробітку, поширеність корупції, соціально-майнові контрасти, поширення випадків, коли високий життєвий рівень досягається шляхом порушення законів та інших нормативних актів, недоліки в діяльності правоохоронної системи. Для вирішення даної проблеми потрібно, перш за все, підвищити рівень життя людей.

Низка негативних явищ є криміногенними факторами організаційно-управлінського характеру: порушення правил охорони державного майна, дезорганізація сфери господарської діяльності, недоліки в організаційній роботі фіскальної служби, помилки при призначенні службовців на адміністративні і керівні посади в господарських структурах.

Через дію зазначених факторів у країні загострюється криміногенна ситуація взагалі і збільшується організована і професійна злочинна діяльність зокрема.

Захист об'єктів паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) від злочинних посягань є одним з пріоритетних напрямів діяльності органів внутрішніх справ. Сучасний стан криміногенної ситуації на об'єктах ПЕК характеризується значним зростанням кількості організованих злочинних посягань, що заподіюють значний збиток українській економіці.

Саме **організована злочинність** – відносно новий для вітчизняної кримінології об'єкт дослідження. Її комплексний аналіз був розпочатий лише в кінці 1980-х рр. (А.І. Гуров, А.І. Долгова, В.В. Лунесв та ін.).

У вітчизняній кримінології одне з найбільш об'ємних визначень організованої злочинності сформулювала А.І. Долгова: «**Організована злочинність** – це складна система організованих

злочинних формувань з їхньою широкомасштабною злочинною діяльністю і створенням для такої діяльності найбільш сприятливих умов... В цю систему залучена немала частина населення, і, по суті, організована злочинність являє собою альтернативне суспільство зі своєю економікою, соціальною і духовною сферами, своїми системами управління, безпеки, формування молодого покоління, судами, своєю внутрішньою і зовнішньою політикою» [1, с. 20].

Загалом організована злочинність як соціальне явище виникла в кінці ХХ століття. Злочини, які вчиняли організовані групи, існували завжди. Стан організованої злочинності свідчить про багатофакторність. Мають свої особливості і кожна із основних складових частин організованої злочинності: загально-кримінальна, економічна і політична. Потрібно відрізнити, з однієї сторони, загальні фактори, з іншої – специфічні, які властиві тільки окремим видам організованої злочинності.

Відповідно до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з **організованою злочинністю**» від 30 червня 1993 року під організованою злочинністю слід розуміти сукупність злочинів, які вчиняються у зв'язку зі створенням діяльністю організованих злочинних угруповань [2].

Щодо поняття **організованої злочинності** (ст. 1 ЗУ «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»), то Закон обмежився вказівкою на те, що у ньому воно розуміється як «сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань». Організовану злочинність утворюють злочини, які вчиняються тільки в організованих формах. Таких є форм дві: організована група і злочинне угруповання (організація).

У Кримінальному кодексі України поняття «організована злочинність» розділена за відповідними організаційними формами як «організована група» та «злочинна організація».

Відповідно до ст. 28 Кримінального кодексу України розрізняють чотири види злочинних груп: групи без попередньої змови, групи з попередньою змовою, організовані групи та злочинні угруповання (організації).

Відповідно до постанови № 12 Пленуму Верховного Суду України під організованою групою розуміється стійке об'єднання двох і більше осіб, які спеціально організувалися для спільної злочинної діяльності.

Перша форма – організована злочинна група – небезпечний різновид злочинного угруповання, являє собою об'єднання високого рівня організованості, згуртованості та стійкості. Її члени взаємозалежні, підкоряються загальним правилам і нормам поведінки, прийнятим у групі. Це – доволі тісний союз, у якому кожний знаходить собі емоційну підтримку, дорожить оцінкою своєї особистості з боку злочинної групи. Їм притаманна чітка функціонально-диференційована структура переважно ієрархічного типу, чіткий розподіл ролей з яскраво вираженою роллю лідера. Внутрішнє життя в групі загалом зорієнтоване на вчинення злочинів з метою отримання максимальних прибутків, при цьому кількість учинених злочинів та їх суспільна небезпека в міру функціонування групи збільшується.

Загалом організовані злочинні угруповання, що діють у сфері ПЕК, є різновидом малих соціальних груп, яким притаманні певні ознаки: наявність незаперечно протиправної корисливої спрямованості, наявність спільної мети – максимально можливого збагачення, конкретна ієрархічна структура, яка передбачає організацію керівництва і підпорядкування з відповідним рольовим розподілом функцій, наявність специфічної групової ціннісно-нормативної системи, стійкі просторово-психологічні контакти між учасниками як при здійсненні легальної економічної та виробничої діяльності, так і при реалізації діяльності злочинної.

Злочинне угруповання (організація) – другий різновид злочинних формувань, які утворюють організовану злочинність. Злочинне угруповання – це організована група, яка має внутрішню структуру, або об'єднання організованих груп, які діють під єдиним керівництвом, члени якого об'єднані з метою скоєння одного або декількох злочинів для отримання фінансової або іншої матеріальної вигоди.

Злочини, які вчиняються учасниками організованих злочинних структур, вирізняються ретельністю підготовки (збирання інформації, підготовка технічних засобів і зброї, планування і розподіл ролей, цільова підготовка сприятливих умов, співпраця осіб і груп, які реалізують різні взаємопов'язані функції), рішучістю і жорстокістю дій.

Для організованих злочинних груп характерне виокремлення спеціалізованої функції забезпечення безпеки учасників від притягнення до відповідальності [7, с. 409].

Проблемам боротьби з організованою злочинністю присвячений цілий спектр наукових розвідок. Окремі аспекти проблеми боротьби з організованою злочинністю дістали відображення у працях таких вітчизняних дослідників, як Ю.М. Антонян, В.С. Батиргарєєва, В.В. Голіна, І.М. Даньшин, А.Ф. Зелінський, В.С. Квашиш, Т.В. Корнякова, Б.В. Романюк, Ю.В. Солопанов, Є.Я. Стумбіна, О.М. Яковлев, А.Н. Яриш.

Злочини, що вчиняються у нафтогазовій галузі у складі організованих злочинних груп, переважно кваліфікуються за сукупністю: за декількома статтями Кримінального кодексу України. При досудовому розслідуванні таких злочинів виникають труднощі, які викликані складним механізмом їх вчинення, коли виконання окремих складових ланок злочину розподіляється між членами злочинної групи. При цьому більшість злочинних дій вчинюється з використанням легальних форм господарської діяльності, що ускладнює процес виявлення таких злочинів та встановлення винних осіб.

Говорячи про причинний комплекс злочинності, необхідно спеціально сказати про такі негативні соціальні явища, як алкоголізм, пияцтво, екстремізм і соціальну маргінальність. Ці явища дуже часто напряму пов'язані зі злочинністю, її причинами і умовами. Вони являють собою проблему соціальну, але мають яскраво виражене правове і кримінологічне значення.

Безумовно, одними з найміцніших за своїм криміногенним потенціалом факторів злочинності виступають алкоголізм та пияцтво.

Негативні наслідки пияцтва багатоаспектні: різні захворювання, підвищення можливості травматизму, підвищення віктимності, втрата професіоналізму, а в окремих випадках – втрата постійного місця роботи або працездатності взагалі, погіршення матеріального стану, погіршення відносин з членами сім'ї, моральна криза, втрата сенсу життя. Негативні соціальні наслідки пияцтва означають: ріст злочинності і віктимності, руйнування сім'ї як основи суспільства, втрата здоров'я нації, ріст травматизму, зниження рівня професіоналізму в країні.

Статистичні дослідження доказують зв'язок пияцтва зі злочинністю. Там, де вище рівень споживання спиртних напоїв, – там вище і злочинність, небезпечніше її характер.

У паливно-енергетичному комплексі завжди велася жорстка боротьба за сфери впливу, причому не тільки між організованими злочинними угрупованнями, але і керівниками компаній сфери ПЕК та посадовцями різних рівнів.

Аналіз криміногенної ситуації у галузі ПЕК свідчить про те, що мають місце факти діяльності організованих злочинних угруповань. Особливо це стосується діяльності з видобутку, переробки, реалізації та транспортування нафти і нафтопродуктів. Зокрема, це стосується регіонів Дніпропетровської, Львівської, Полтавської, Сумської, Харківської областей. Характерним злочинним для даних угруповань стали так звані незаконні «врізання» до трубопроводних магістралей.

Нерідко пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів, а також технологічно пов'язаних з ними об'єктів, що утворює склад злочину, передбачений статтею 292 Кримінального кодексу України, кваліфікується за ознаками інших злочинів, передбачених статтями Кодексу, зокрема статтею 194. Враховуючи, що вказаний злочин передбачає нанесення збитків у великих та особливо великих розмірах, виносяться незаконні постанови про відмову у порушенні кримінальних справ. У такий спосіб окремі підрозділи органів внутрішніх справ уникають порушення кримінальних справ за фактами посягання на об'єкти магістрального трубопроводного транспорту за ст. 292 КК України, яка є більш тяжкою, ніж ст. 194 КК України.

Найпоширенішими предметами злочинних посягань виступає нафта і продукти її переробки, грошові кошти, цінні папери нафтових компаній. Серед нафтопродуктів найчастіше предметами злочинного посягання є бензин, дизельне паливо, мазут, масла, синтетичний спирт та інша продукція технологічного виробництва (в інших секторах ПЕК предметами посягання є вугілля, природний газ, пропан, ізобутан, пропан-бутанова фракція, стабільний газовий бензин, електро- і теплоенергія т. ін.). Підвищена «привабливість» нафтової галузі для організованої злочинності обумовлена об'єктивними чинниками, перш за все, високою вартістю нафти і нафтопродуктів і постійним попитом на продукцію нафтового сектора.

Складна криміногенна ситуація на нафтогазовому ринку зумовлена багатьма соціально-економічними, нормативно-правовими, організаційно-управлінськими чинниками, серед яких можна виділити такі проблеми, що зумовлені наявністю прогалин у чинному законодавстві, недосконалістю механізму надрокористування, неефективністю державного управління цією сферою.

Структура організованих злочинних посягань в інших галузях ПЕК багато в чому аналогічна їх структурі в нафтовій галузі: розкрадання, привласнення, шахрайство, незаконне підприємництво, контрабанда, комерційний підкуп і т. ін. Крім перерахованих злочинів, що поза сумнівом перевалюють у загальній структурі злочинності в ПЕК, мають місце випадки нецільового використання державних та інших інвестиційних коштів, кредитів, що направляються на розвиток добувних і переробних підприємств галузі, злочини корупційної спрямованості, розкрадання бюджетних коштів під виглядом взаємозаліків, незаконні операції з цінними паперами і кредитними картами підприємств ПЕК.

Значних матеріальних збитків державі в електроенергетиці завдають крадіжки. У більшості випадків мають місце крадіжки, які вчиняються систематично, групою осіб за попередньою змовою або проста співучасть, коли співучасники були виконавцями злочину. Внаслідок розукомплектування (викрадення) механізмів порушується робота систем енергопостачання, що створює особливу небезпеку для життя і здоров'я людей. Спостерігається протягом багатьох років

стабільна тенденція розкрадання кольорових металів з ліній електропередач і трансформаторних підстанцій всіх класів напруг. Щоденно злочинцями розукомплектовуються десятки діючих енергетичних об'єктів, внаслідок чого залишається без електропостачання значна кількість споживачів електроенергії як в сільській місцевості, так і в містах. Найбільша кількість крадіжок реєструється у Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській, Харківській та Черкаській областях.

Як свідчать вивчені статистичні матеріали, у більшості випадків в електроенергетиці в основному злочинцями є не особи з кримінальним минулим, а люди, яких до вчинення вказаних злочинів підштовхують скрутні побутові умови.

Однією з основних проблем розвитку несанкціонованої розробки корисних копалин є соціальна нестабільність в економіці держави, закриття **вугледобувних підприємств** регіону галузі і відсутність відповідного механізму працевлаштування колишніх шахтарів. До того ж, сьогодні покарання, передбачене за незаконний видобуток вугілля, в порівнянні з отримуваними прибутками, є незначним. Найчастіше рішенням суду з організаторів стягуються штрафи від 500 до 2000 гривень, тоді як щоденний прибуток однієї «копанки» досягає 10 тисяч гривень.

Загалом кримінальні справи, порушені за фактами злочинної діяльності у ПЕК, дозволяють дійти висновку, що до злочинів у цій сфері можна віднести склади злочинів, які передбачені такими статтями чинного Кримінального кодексу України, як ст. ст. 185, 190, 191, 204, 240, 292, 358, 364, 366.

Своєчасне та ефективне виявлення злочинів, що вчиняються у ПЕК, залежить від швидкого та якісного проведення окремих оперативно-розшукових дій. Стан викриття та розслідування кримінальних справ щодо злочинів у ПЕК залишається на низькому рівні.

Таким чином, можна констатувати, що для організованої злочинної діяльності в сфері ПЕК найбільш характерні наступні особливості:

- багатоепізодність злочинів як по горизонталі, так і по вертикалі, коли розкрадання паливно-енергетичних ресурсів – тільки початок ланцюга різного роду правопорушень, пов'язаних із транспортуванням до місця реалізації або переміщенням вантажу за кордон;
- міжнародний характер, коли шляхом митного транзиту здійснюється незаконне постачання енергоносіїв до інших країн, їх контрабанда;
- участь корумпованих співробітників органів влади і управління, керівників і співробітників компаній ПЕК;
- масштабність протиправних об'єктів, коли прямий матеріальний збиток від розкрадань енергоресурсів, а також від їх неконтрольованих поставок обчислюється десятками мільйонів гривень.

Аналіз ситуації, що складається, дозволяє прогнозувати подальше зростання негативної ролі організованої злочинності в ПЕК України.

Загальною соціальною основою попередження організованої злочинності та максимального обмеження можливостей для її функціонування і відтворення є подолання кризових явищ у державі: в економіці, політиці, суспільній ідеології та психології, соціальній сфері, правоохоронній діяльності. На цій основі перспективними є профілактичні заходи. Отже, загально-соціальною основою запобігання цій злочинності та обмеження її функціонування є подолання кризових явищ. На рівні держави необхідно реалізувати підтримку іноземних інвесторів та недопущення тиску на них правоохоронних органів, концентрацію роботи правоохоронних органів на локалізації організованої злочинності, реальний захист громадян та їх економічних прав.

Спеціально-правовими заходами є створення відповідної кримінально-правової бази [6, с. 211].

Є необхідною ефективність спеціальних заходів щодо організованої злочинності у всіх формах її прояву, постійне удосконалення діяльності як правоохоронної системи держави, так і інших державних установ.

Висновки. Таким чином, злочини у сфері ПЕК в основному скоюються організованими злочинними групами, кількісний і якісний склад яких напряму залежить від виду злочинів. Так, розкрадання шляхом незаконного підключення до трубопроводів скоюються групами у складі 3–9 чоловік, з яких хоча б один учасник є працівником підприємства ПЕК. Фальсифікуються «відомості про втрати» групами до 5 чоловік, в основному що складаються з керівників і матеріально-відповідальних осіб підприємств ПЕК. Контрабанда ресурсів і продукції ПЕК вчиняються великими організованими групами з наявністю «зарубіжної ланки» в ланцюжку в складі від одного до декількох десятків чоловік. У цілому більшість організованих злочинних угруповань у сфері ПЕК складаються в середньому з 3–5 чоловік (більше 65%). Спонукальним мотивом заняття злочинною діяльністю у сфері ПЕК виступає користь. Дані особи у переважній більшості вчинюють злочин за задалегідь обдуманим чи відпрацьованим планом із розробленим механізмом вчинення злочину, в основному – за попередньою змовою групою осіб.

Негативні процеси в ПЕК, прогалини в законодавстві, прибутковості і досить високий ступінь конспіративності злочинної діяльності надають учасникам ОЗУ впевненості у власній безкарності.

Література:

1. Долгова А.И. Организованная преступность, ее развитие и борьба с ней / А.И. Долгова // Организованная преступность. – М., 1996. – С. 20.
2. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» № 3341 – XII від 30 червня 1993 року зі змінами та доповненнями від 04.07.2013 року.
3. Корчагин А.Г. Организована злочинність і боротьба з нею / А.Г. Корчагин, В.А. Номоконов, В.І. Шульга. – Владивосток, 1995.
4. Кримінальний кодекс України. – К. : Ін-юре, 2011. – 425 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України [текст]. – К. : «Центр учбової літератури», 2012. – 292 с.
6. Корнякова Т.В. Криминологія: курс лекцій / Т.В. Корнякова, Н.С. Юзікова ; за ред. проф. Т.В. Корнякової. – Д. : ЛІРА, 2014. – 244 с.
7. Михайлов О.С. Криминологія : [навч. посіб.] / [О.С. Михайлов, А.В. Горбань, В.В. Міщук] – К. : Знання, 2012. – 565 с.
8. Сахаров О.Б. Особливості боротьби з проявами організованої злочинності у нафтогазовій галузі України / О.Б. Сахаров // «Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)». – 14' 2006.

Финчук В. В. Организованная преступная деятельность в топливно-энергетическом комплексе Украины

Аннотация. В работе определена характеристика и сущность организованной преступности, предоставлен анализ преступлений в сфере ТЭК. Выявлены характерные особенности для организованной преступной деятельности в топливно-энергетическом комплексе Украины.

Ключевые слова: топливно-энергетический комплекс, организованная преступность, организованная преступная группа, преступная группировка (организация).

Finchuk V. The activities of organized crime in the fuel and energy complex (FEC) of Ukraine

Summary. In the given work identified the characteristics and essence of organized crime, provided analysis of crimes in the sphere of fuel and energy. The characteristic features of organized criminal activity in the fuel and energy complex of Ukraine are revealed.

Key words: fuel and energy complex, organized crime, organized criminal group, criminal group (organization).